

Академија наук СССР — Институт државе и права:
УГОЛОВНОЕ ПРАВО (Издаелство „НАУКА”, Москва
1978. г., стр. 307)

У издању Института државе и права при Академији наука СССР-а, у циклусу који се односи на проучавање историје совјетске правне науке, изашла је монографија Кривично право. Рад је дело колектива аутора. Колектив су на челу са академиком, професором А. А. Пионтковским, сачињавали, др С. Г. Келин, кандидат правних наука О. Ф. Шишов, кандидат правних наука Г. Л. Кригер, професор В. Д. Мењшагин, професор Н. Д. Дурманов, дописни члан Академије наука СССР-а П. С. Ромашкин.

Рад обухвата четири поглавља: I. Развој теорије Општег дела совјетског кривичног права; II. Развој основних поставки теорије Посебног дела совјетског кривичног права; III. Утицај науке кривичног права на законодавну делатност; IV. Развој совјетске науке међународног кривичног права.

Аутори у Предговору наглашавају да проучавање историје кривичног права и сродних наука није новина у совјетској правној литератури. Ово сматрају природном тежњом сваког новог нараштаја научника да резимира претходне радове, да оцену пређених етапа и укаже на даље перспективе. После XXV Конгреса КП ССС, а такође и по доношењу новог Устава СССР-а, постављени су пред совјетску науку одговорни задаци, при чему значајну улогу има наука кривичног права у оквиру разраде мера борбе са најопаснијим формама антидруштвених делатности.

У Предговору се истиче да се наука совјетског кривичног права већ у првим годинама после Велике октобарске социјалистичке револуције развија на чврстим основама постављеним у делима В. И. Лењина, Маркса и Енгелса, у одлукама руководећих органа К.П., у декретима совјетске владе. Њена практична база били су делатност народних судова, тужилаштва и дру-

гих државних установа. Такође се наглашава да су пред совјетском правном науком од почетка њеног развоја стајали сложени задаци критичког преиспитивања већине појмова и института буржоаске правне науке, изградња и постављање нове научне концепције у складу са марксистичко-лењинистичким погледима на свет. Процес изградње теорије социјалистичког кривичног права а означава се као сложен и противречан — што је резултат и чињенице да се одвијао у условима оштре идејне борбе која је одражавала све особености и класне борбе која се водила у земљи. То је и период када се млада совјетска држава налазила у капиталистичком окружењу и сопственим снагама ступала на пут изградње новог, социјалистичког друштва. Веома значајном сматрамо напомену аутора да код историјског проучавања појава у друштву треба разлучити, са једне стране — оцену коју су о тим догађајма дали, у време када су се одвијали, њихови учесници, а са друге — објективни друштвени смисао тих догађаја. У Предговору се наглашава да постоје сви услови за објективну оцену пређеног пута у развоју совјетске кривичне науке, при чему је неопходно одбацити оне субјективне оцене које нису издржале пробу времена. Кроз идејну борбу — са разумљивим грешкама од којих се многе могу објаснити недовољном филозофском припремљеношћу научних кадрова — наука совјетског кривичног права кретала се крупним корацима напред.

Тај поступни процес изградње совјетског кривичног права аутори су приказали у овој монографији. Они наглашавају да је методологија излагања у монографији прилагођена специфичности проблематике која је предмет њихове обраде. Тако је развој Општег дела кривичног права приказан кроз развој основних института Општег дела. Други методолошки приступ био је присутан када је реч о проблематици Посебног дела кривичног права. Специфичност материје диктирала је издвајање неких питања у самосталне главе. III и IV гл.).

Прва глава — Развој теорије Општег дела совјетског кривичног права — обухвата девет подналова: 1. Рабање социјалистичке теорије Општег дела и кривичног права; 2. Класна природа социјалистичког кривичног права и развој материјалног појма кривичног дела; 3. Проблем аналогije; 4. Основи кривичне одговорности; 5. Развој учења у узрочној вези; 6. Развој учења о виности; 7. Проблеми саучесништва; 8. Стадијуми извршења кривичног дела; 9. Развој учења о казни.

Одређујући метод обраде Општег дела кривичног права, аутори означавају основне проблеме, чији развој прате од почетних корака социјалистичког кривичног права до најновијих тенденција у совјетској теорији и законодавству.

1. Разматрајући период рађања социјалистичке теорије кривичног права који везују за време од 1917—1924. г., аутори указују на неколико важних момената. То је период оштрих дискусија о принципијелним питањима, које су претходиле доношењу првих законодавних аката младог пролетерског друштва. За овај период карактеристично је доношење Декрета који се односе пре свега на питања везана за борбу са разним видовима криминалитета. То су питања везана првенствено за Посебни део кривичног права. За разлику од кривичног законодавства, теорију карактерише расправљање принципијелних проблема из оквира Општег дела кривичног права: извори совј. права, кривична одговорност, улога репресије у борби против криминалитета итд.

То је период који се карактерише активним и непосредним учешћем В. И. Лењина у доношењу низа законских аката, а посебно првог пролетерског Кривичног законика. Лењинови ставови су у великој мери допринели марксистичком приступу у решавању коренитих проблема совјетског кривичног права. Ово се подвлачи као веома значајно у вези са констатацијом да је у периоду 1917—1924. г. у земљи било мало правних кадрова са марксистичком „спремом” и да је у науци преовладавао „буржоаски поглед на свет”.

Аутори монографије посебно подвлаче да је нова власт започела борбу за раскид са старим правом и за победу нових садржаја и нових форми права. Питање односа према царским законима постављено је у Декрету о судовима бр. 1 од 24. XI 1917. г. (став 5). Доношењу овога акта претходила је оштра дискусија. За разлику од „левих есера” који су се практично залагали за преправку старих закона, большевици су захтевали брзу и потпуну промену свих царских закона. Став 5. Декрета изазивао је различита схватања. Било је много критичних осврта на његову садржину, према којој се судови могу руководити прописима свргнуте власти уколико нису у супротности са совјетским декретима, револуционарном савести и револуционарном правном свешћу. Било је мишљења да је садржај става 5. „компромисан, половичан и нејасан”. Старо кривично законодавство се није дуго примењивало. Већ 30. XI 1918. г. донета је Уредба о народним судовима РСФСР, чији је став 22. забрањивао судовима да се у својим одлукама позивају на законе свргнуте власти.

Први акт кодификације норми кривичног права био је Ручководна начела кривичног права РСФСР који се састојао од 27 чланова са уводом. Он је садржао основне, принципијелне ставове о карактеру и задацима социјалистичког кривичног права као и став према буржоаском кривичном праву.

Ручководна начела нису могла да замене Законик за чије је доношење требало, пре свега, да прође извесно време, како

то истичу многи теоретичари. У монографији се посвећује пажња неким опречним ставовима у вези са питањем доношења кривичног законика. У једном периоду вођена је дискусија о томе да ли уопште постоји потреба доношења законика, да би се у периоду 1920—1921. г. дискусија концентрисала око питања карактера и садржине кривичног законика пролетерске државе. У том погледу предлагана су различита решења: од оних да није потребно да законик садржи дефиницију кривичног дела, до схватања да Посебни део не мора да садржи одређене санкције за поједина крив. дела, већ треба дати судовима могућност избора између више предвиђених мера.

Као значајно у овоме поглављу наводе се ставови теоретичара онога времена, у којима се отворено истиче да свако право, па и право пролетерске државе, има класни карактер, као и став да пролетерски закони морају бити нови не само по садржини већ и по форми. Закључујући ово поглавље монографије, аутори истичу да код оцењивања схватања и ставова правника у првим годинама совјетске власти о природи и суштини будућег кривичног законика, треба имати у виду отсуство сваког примера, готовог обрасца.

2. У оквиру поднасловa Класна природа социјалистичког кривичног права и развој материјалног појма кривичног дела, аутори разматрају питање за које сасвим оправдано наглашавају да је имало принципијелан значај за развој теорије совјетског права, а посебно теорије кривичног права. Значајну улогу у формирању схватања социјалистичког права као новог историјског типа — не само по класној садржини већ и по форми — имале су идеје В. И. Лењина. Разумевање класне суштине кривичног права и кривичног дела тесно је повезано са марксистичко-лењинистичким учењем о класном карактеру државе. У монографији се истиче да је совјетско кривично законодавство од самог почетка отворено истицало свој класни карактер а то питање је разматрано и у бројним теоријским радовима, уџбеницима, чланцима итд. По овоме моменту совјетска теорија се битно разликује од буржоаске теорије кривичног права. Посебно се наглашава значај правилног решавања питања о карактеру правне форме социјалистичког кривичног права. То питање се у свој оштрини поставило пред совјетску правну науку у другој половини 20-тих година, у вези са појавом рада Е. Б. Пашуканиса „Општа теорија права и марксизам”. Полазећи од погрешних основних поставки Пашуканис изводи и неприхватљив закључак, по коме је совјетско право по форми буржоаско, а по садржини социјалистичко. Аутори указују на погрешке овога става и наглашавају да у теорији Пашуканиса није остављено место за социјалистички тип права, а цео проблем оду-

мирања права у будућности по њему је представљен као прелаз од буржоаске форме права ка одсуству сваког правног регулисања. Сам Пашуканис се временом одрекао ових својих ставова.

Многи радови су били посвећени откривању класне суштине кривичног дела у буржоаском друштву. Веома је интересно схватање М. М. Исајева које се наводи у монографији, да се о правом карактеру сваког кривичног права може судити не толико по ономе што се сматра кривичним делом, већ је значајније установити шта се у датом времену не сматра кривичним делом.

Формулисање појма кривичног права и кривичног дела са позиција марксистичког погледа на свет присутно је већ у Уводу у Руководна начела, да би комплетнија дефиниција била дата у чл. 6 КЗ РСФСР из 1922. г. Средином двадесетих година започета је теријска разрада појма кривичног дела при чему је нагласак на материјалној суштини овога појма. Аутори монографије наглашавају да се у бројним радовима из овога периода могу срести и извесна претеривања, као нетачности, не само у покушајима одређивања суштине кривичног дела, него и приликом дефинисања неких других института, на пример, кривичне одговорности. Као значајно наводе схватање појма кривичног дела које је педесетих година изнео Н. Д. Дурманов у делу „Појам кривичног дела”. Овај аутор се означава као први који је у совјетској теорији разрадио основне елементе материјалног појма кривичног дела, друштвену опасност, противправност, виност, кажњивост и аморалност. При томе је материјална и формална обележја посматрао у њиховом јединству. Н. Д. Дурманов се означава и као један од првих теоретичара који је поставио питање разграничења кривичног дела од других деликата (грађанских, административних, дисциплинских), и акценат ставио на друштвену опасност, која је, по њему, својство искључиво кривичног дела. Остали деликти су друштвено штетни, али не и друштвено опасни. Овакав став није био опште прихваћен. Једна група аутора је заступала тезу да су сви деликти друштвено опасни, а да је основ за разграничење степен друштвене опасности. Ово питање је актуелно и у савременим теоријским радовима. Наводећи и друга схватања која одређују појам кривичног дела кроз јединство материјалних и формалних обележја (Пионтковски, Герцензон), аутори указују да је совјетска теорија кривичног права имала значајан утицај на теоријску мисао осталих социјалистичких земаља.

Велики утицај на даљи развој теоријске мисли имали су Основи КЗ СССР-а и савезних република из 1958. г. У већини радова, по доношењу Основа код одређивања карактеристика кривичног дела, посебно се обраћа пажња на следећа обележја:

друштвену опасност, противправност, виност и кажњивост. У неким радовима или и других схватања што све чини конститутивна обележја кривичног дела, што је, такође, изложено у монографији. Научни радови о питањима материјалног појма кривичног дела, класификације кривичних дела и друго, утицали су и на допуну Основа КЗ СССР-а која је уследила 1972. г. Говорећи о најновијим тенденцијама у совјетској теорији, аутори указују на предлоге совјетских правника за даљу разраду питања о класном карактеру кривичног дела, и посебно, да ли кривично дело наставља да носи класни карактер у условима преласка СССР у стадијум општенародне државе.

3. Чињеница да је аналогiji посвећен засебан део монографије има своје оправдање, с обзиром да је то један од кључних проблема о коме се са различитих аспеката и различитим поводима дискутовало. Прве оштре дискусије о аналогiji појавиле су се двадесетих година у вези са израдом Пројекта Кривичног законика када је постављено питање да ли будући Законик треба да садржи исцрпан „списак“ кривичних дела. Пројект Општег дела КЗ из 1921. г. не предвиђа аналогiju а против њеног увођења била је и Комисија која је разматрала Пројект. Па ипак КЗ РСФСР из 1922. г. садржао је одредбу којом је укључена аналогija. Ово је изазвало различита реаговања чему је у монографији посвећено доста пажње. Наводе се ставови за, као и они против овога института. Тако се могу срести мишљења о аналогiji као „једном од основних принципа“, као „институту са перспективом“ итд. Са друге стране наводе се објашњења да је присуство аналогije резултат немогућности да се у првом совјетском кривичном законик у обухвате све могуће форме криминалних делатности, да, с обзиром на историјски период када је уведена, представља историјски неизбежну и политички неопходну појаву, да се ради о привременом одступању од строге законитости.

Када је по доношењу Основних начела КЗ СССР-а и савезних република 1924. г. уследило и републичко законодавство, већ у првом и најзначајнијем, КЗ РСФСР из 1926. г. такође је предвиђена аналогija.

Аутори истичу да су услови који су оправдавали присуство аналогije у совјетском кривичном законодавству отпали са ликвидацијом експлоататорске класе. Као веома важно подвлаче, да је анализа судске праксе показала да задржавање аналогije наноси већу штету учвршћивању социјалистичке законитости него што је користи од ње. Отуда је и разумљиво да се на Првој научној сесији Свесавезног Института правних наука одржаној 1938. г. када се, у вези са питањем потребе доношења новог кривичног законодавства, поставио проблем аналогije, ве-

лики број научника заложиио за укидање. Они су аргументовано доказивали да је овај институт, уколико се њиме стварају нове норме, у супротности са Уставом и неспојив са принципом стабилног закона. Овакво мишљење износили су истакнути теоретичари, као на пример, Герцензон, Исајев, Лаптев, Пионтковски, Ромашкин, Левшин итд. Значајног противника имали су у А. Вишинском, тада на положају тужиоца СССР-а. У монографији се наводе његове речи да је немогуће изградити такав Законик у коме би били предвиђени сви случајеви могућих кривичних дела. Стога аналогију сматра неопходном.

Спор око аналогије, наводи се у монографији, био је решен од стране законодавца. Овај институт је напуштен доношењем Основа КЗ СССР-а и савезних република 1958. г.

4. Проблеми утврђивања основа кривичне одговорности, њихово правилно теоријско постављање, имали су важан практичан значај. Аутори монографије наводе да су се у совјетској науци водиле значајне дискусије о овоме питању још почетком 20-тих година, и да су се упоредо са темељним и оригиналним поставкама појавиле и заблуде и грешке. Један број теоретичара био је под утицајем Социолошке школе у кривичном праву која је основ кривичне одговорности посматрала кроз „опасно стање субјекта“ као „социјалну опасност учиниоца“. У неким радовима тога времена била је присутна тенденција да се схватање о социјалној опасности личности учиниоца унесе у совјетску кривично-правну теорију. Таква тенденција је била присутна и приликом израде Пројекта из 1920—21. г. у коме се као основ кривичне одговорности одређује „опасно стање лица“.

Аутори монографије посебно указују, уз навођење чланова, да су погрешне оцене, да се и у Ручководним начелима из 1919. г. могу пронаћи утицаји Социолошке школе, њеног учења о опасном стању.

Упоредо са публикацијама које су садржале идеје Социолошке школе, тих година су се појавила и дела која су се критички односила према основним поставкама ове школе и откривала реакционарни карактер неких њених ставова и идеја. Тако се наводе мишљења Трајнина, Пионтковског и других, у којима се као услов за кривичну одговорност и кажњивост поставља да је остварена делатност у којој су садржани елементи неког кривичног дела.

Дискусија о питањима основа одговорности развила се у пуној мери у периоду израде Пројекта новог КЗ крајем 20-тих и почетком 30-тих година. У Пројекту који је рађен под руководством Н. В. Криленка, одговорност се заснива на принципу „опасног стања“. Други Пројект који су радили правници практичари Красиков, Галкин и Винокуров, заснивао се на прин-

ципу одговорности за фино деловање. Винокуров је концепцију о одговорности коју је заступао први Пројекат окарактерисао као корениту ревизију основних принципа совјетског кривичног права.

Према уџбенику кривичног права, Општи део, из 1939. г. који је дело колектива аутора (Герцензон, Дурманов, Исаев, Маншовски, Мењшагин, Ошерович, Пионтковски, Трајнин, Утевски) основ кривичне одговорности чине урачунљивост и виност (кривично је одговорно урачунљиво лице које са виношћу изврши кривично дело).

Крајем 50-тих година појављује се више докторских дисертација и монографских радова посвећених проблематици појма кривичног дела и кривичне одговорности. Поред схватања да је основ кривичне одговорности извршено кривично дело, у литератури се могу срести и мишљења да је виност, а не биће кривичног дела, основ кривичне одговорности.

5. Питање узрочности у кривичном праву јесте једно од веома спорних питања чије је проучавање резултирало бројним теоријама. Оно и у совјетској науци заузима значајно место. Аутори подвлаче да су буржоаске теорије о узрочној вези имале знатан утицај на совјетске научнике у првим годинама после Октобарске револуције. Највећи број је прихватио теорију *conditio sine qua non*. Већ 30-тих година се појављују критике ових схватања и први покушаји да се ово питање разматра са позиције дијалектичког материјализма, уз ослона на категорије дијалектичког материјализма: узрок и последица, могућности и реалност, случајност и нужност. Овакав став заузима и А. А. Пионтковски који даје оригиналну концепцију познату као теорија „неопходног узрока“, према којој субјекат може бити кривично одговоран само за ону последицу која је као нужна произашла из његовог деловања. Ова теорија са извесним допунама бива прихваћена од низа теоретичара кривичног права, па и шире, од представника опште теорије права.

Значајан допринос овој проблематици даје и Н. Д. Дурманов који у теорији „неопходног узрока“ уноси неке корекције и допуне. Теорију „неопходног узрока“ подвргао је критици В. И. Кудрјавцев истичући као основне замерке недостатка чврстих критеријума за разликовање узрока који повлаче крив. одговорност, од случајних услова који немају такав утицај. Такви критеријуми су по његовом мишљењу неопходни суду за решавање конкретних случајева. Аутори наводе и нека друга значајнија мишљења (Трајниново схватање узрочне везе итд.).

Аутори наводе да се после ликвидације култа личности појављује низ фундаменталних филозофских истраживања по-

свећених како општој методологији друштвених наука, тако и категоријама дијалектике. То се одразило и на науку кривичног права па и на проблематику узročности. Појављују се нове теорије, а обрађује се и питање узročности у вези са кривичним делима нечињења

У закључку овога одељка аутори указују да је у проучавању проблема кривичне одговорности, виности, бића кривичног дела узročности итд., дошло до изражаја повећање филозофске културе у разради проблема опште теорије совјетског кривичног права. У вези са тим истичу исправност и значај Лењинових речи — да без солидне филозофске аргументације никакав материјализам не може да издржи притисак буржоаских идеја. Премда су се Лењинове речи односиле на природне науке, аутори подвлаче њихову актуелност и када је реч о друштвеним наукама.

6. Шести поднаслов посвећен је проблематици виности. Наглашавајући да је овај институт имао сложену историју, аутори монографије наводе мишљење Н. Ф. Кузнецова према коме се развој учења о виности може пратити кроз три основне етапе: 1. двадесете године, када је негиран појам виности, што се може објаснити утицајем Социолошке школе у кривичном праву; 2. тридесете године, када је виност посматрана као родни појам за умишљај и нехат; 3. четрдесете, и педесете године, кода се у низу монографија појављује концепција о двојакном схватању појма виности: као општег основа кривичне одговорности као родног појма за умишљај и нехат.

Приказујући теоријске ставове у појединим периодима, аутори као веома значајно наводе Лењиново схватање према коме је неопходно прецизно одредити садржину психичког односа учиниоца према извршеном делу као и степен виности. Лењин је то сматрао неопходним претпоставкама за утврђивање кривичне одговорности.

Критикујући ставове који су негирани појам виности, у монографији се наводе мишљења која покушавају да објасне неке од заблуда у првим годинама развоја теорије кривичног права. Тако Герцензон и Ној објашњавају негирање виности, изабацивање термина казна и замену мерама социјалне заштите, незрелостију совјетске теорије кривичног права која је 20-тих година тек почињала да се развија на позицијама марксизма.

У дискусијама које су се водиле како на научним скуповима тако и на страницама теоријских часописа из области права, институт виности заузима доста простора. Поред анализе форми виности обрађивани су и други аспекти ове проблематике. Тако су нека истраживања била посвећена улози мотива и циља у образовању умишљаја.

У монографији се истиче да су теоријске анализе имале значајну улогу и приликом регулисања ових питања у најновијем совјетском законодавству. Такође се истиче и тенденција да се психички садржај виности посматра у дијалектичком јединству са њеним социјално-политичким садржајем.

8. Проблеми саучесништва су предмет анализе у седмом делу прве главе. Аутори истичу да се још у првим годинама совјетске власти озбиљна пажња поклања питањима везаним за институт саучесништва. То је и разумљиво, с обзиром на присуство најразличитијих форми колективног криминалитета упереног против младе совјетске државе.

Разматрајући питање кажњавања саучесника, аутори монографије наводе да су Ручководна начела условљавала кажњавање не степеном учествовања у делу већ степеном опасности учесника у извршењу кривичног дела. КЗ РСФСР из 1922 г. у чл. 15. одређује да је кажњавање условљено не само степеном испољене опасности саучесника, него и степеном њиховог учествовања у извршењу кривичног дела. Овај Законик није одредио општи појам саучесништва али је дефинисао појам извршиоца, помагача и подстрекача.

Аутори посебно указују да је за период 20-тих година карактеристично да се у низу радова саучесништво разматра са позиција акцесорне теорије о саучесништву. Доције ова схватања доживљавају велике критике у совјетској научној литератури. У новије време теорија акцесорности добија нове присталице.

Једно од спорних питања коме се у монографији посвећује пажња било је и како третирати прикривање које није раније обећано. Да ли као саучесништво или као самостално кривично дело. О томе су у теорији постојала различита схватања. Полазећи од најновијих законодавних решења већина теоретичара указује на суштинску разлику између раније обећаног прикривања које представља допринос у извршењу дела, па сасвим исправно, повлачи одговорност за саучесништво, и прикривања које није раније обећано и које се третира као самостално кривично дело.

Значајно питање у вези са сложеном проблематиком саучесништва представља и питање одговорности саучесника за поједине облике виности. Концепција коју је заступао Вишински а која је допуштала одговорност саучесника и за нехат, претрпела је велике критике. Основи КЗ из 1958. г. у чл. 17 изричито одређују да саучесници одговарају само за умишљај.

Аутори монографије указују на најбоље перспективе у изучавању овога кривично-правног института. Своје схватање

базирају на бројним радовима из ове области, који третирају различита питања проблематике саучесништва.

8. У вези са темом стадијуми извршења кривичног дела, у совјетској теорији су разматрана пре свега питања разграничења припремних радњи од покушаја а затим и кажњавање за припремне радње. Аутори наводе да почев од 1924 г. (Основна начела КЗ СССР-а и савезних република) совјетско кривично законодавство предвиђа одговорност и кажњивост како за покушај тако и за припремање кривичног дела.

У монографији се наводе ставови угледних теоретичара који су сматрали неodrживим схватање да припремне радње треба увек да повлаче кажњивост (Пионтковски, Строгович). Такође се указује и на теоријске расправе и спорове око дефинисања појма припремних радњи и утврђивања критеријума за разликовање од покушаја. Било је како ставова у прилог субјективних критеријума, тако и оних који су предност давали објективним. У вези са овом проблематиком аутори као значајне наводе ставове Дурманова, изложене у монографији „Стадијуми извршења кривичног дела”. Поједина решења из овога дела била су теоријска подлога Основа КЗ из 1958. г.

У периоду који је претходио доношењу новог кривичног законодавства на страницама правне литературе покретана су питања одговорности за припремање кривичног дела. До изражаја су дошла три мишљења. Дурманов, Пионтковски, Церетели, Ковалев и Љас предлагали су да се кажњавање установи само за оне случајеве припремања када то закон изричито предвиђа. Према другом ставу (М. А. Чельцов) кривичну одговорност за припремне радње треба апсолутно искључити. Супротно овим схватањима законодавац је прихватио треће мишљење, које је заступао Трајнин са неколицином других аутора, по коме треба установити одговорност за све случајеве припремања кривичног дела. Ово питање је и даље предмет дискусије у теорији.

Посебну пажњу аутора привукло је питање суштине и услова за постојање добровољног одустанка од извршења кривичног дела. Томе се у монографији посвећује доста простора. У вези са овим питањем вођене су дискусије пре свега о неким практичним аспектима добровољног одустанка од свршеног покушаја, као и добровољног одустанка саучесника.

9. Последњи поднаслов прве главе обрађује проблематику кажњавања и носи наслов Развој учења о кажњавању. Принципијелни ставови о односу пролетерске државе према мерама државне принуде формулисани су већ у првим партијским документима у чијој је изради активно учествовао В. И. Лењин. Он је указивао да пред младом совјетском државом стоје значајни

задачи и да се без принуде они не могу остварити. У вези са овим Лењин је истицао значајну улогу судова.

У монографији се посебно наглашава да је у периоду формирања совјетске теорије кривичног права дошло до изражаја ново схватање улоге казне и кажњавања. Акцент је на социјалној улози што претпоставља корените измене у схватањима о циљу и задацима казне. Одмазда се као сврха казне потпуно одбацује. Оваква схватања су изражена не само у законодавним актима него и у Програму Партије донетом на VIII Конгресу РКП(б).

Говорећи о овоме периоду аутори констатују да су теоретичари доста пажње поклањали питањима о циљу и задацима казнене политике. Сложеност проблематике доводила је до тога да су поједини аутори успешно формулисали поједине циљеве и задатке (поправљање, превентива, заштитна улога) а ређе су овоме питању прилазили комплексно, проучавајући ове циљеве у њиховој међународној повезаности. У дискусијама које су водиле о овим питањима сазрела је идеја о поправљању и преваспитавању деликвената као основном циљу кажњавања у пролетерској држави. Паралелно су се појавила и схватања о општој превенцији као циљу кажњавања.

Аутори монографије наводе да је значајну улогу имао чланак А. А. Пионтковског из 1923. г. који је изашао у часопису „Совјетско право” под насловом: „Мере социјалне заштите и Кривични законик РСФСР”. Аутор истиче да уношење у чл. 8 наведеног Законика опште превенције као сврха казне има принципијелан значај тиме што оповргава мишљења о утицају идеја Социјалистичке школе (која се залаже за специјалну превенцију) на овај Законик. Даље излаже став да однос опште и специјалне превенције, примат једне или друге као основне сврхе кажњавања, зависи од конкретних социјално-политичких околности.

За совјетско законодавство је карактеристично постепено напуштање термина „кажњавање” и „казна” и замена термином „мере социјалне заштите”. Аналогни процес, како се то називава у монографији, одвија се и у научној литератури. Поједини аутори ово објашњавају као раскид са буржоаским схватањима заснованим на теорији одмазде, злочиначке воље итд. Мере социјалне заштите по њима представљају самосталан и аутентичан вид борбе против криминалитета који се суштински разликује од казне. Ако се пође од тога да је у овом периоду термин „кажњавање” поистовећиван са одмаздом, а да су мере социјалне заштите изражавале нов однос према деликвенту, ове измене су разумљиве. Оне су резултат потпуно нових кла-

сних позиција са којих је совјетска држава полазила у борби са криминалитетом, наглашава се у монографији.

Посебно треба нагласити да се аутори критички осврћу на чињеницу да је законодавство у једном периоду дозвољавало примену кривично-правних мера и за делатности које нису имале карактер кривичних дела, када је њима испољен висок степен опасности субјекта по интересе заједнице. У овоме аутори монографије виде утицај идеја Социолошке школе и, као интересантно, наводе податак да ова схватања нису подвргнута озбиљнијој критици теоретичара. Напротив, било је и оних који су такав став одобравали. Ове норме су доцније биле искључене као пограшне и неприхватљиве.

Тридесетих година већи број аутора указује да термин „мере социјалне заштите“ није адекватан. Било је предлога да се замени термином „кривична репресија“, што није прихваћено, јер није указивало на поправно-васпитну улогу кривично-правних мера. Совјетско кривично законодавство се 1934. г. враћа термину „казна“. Како се наводи у монографији и у уџбенике се уводе посебни одељци посвећени учењу о казни. Аутори наглашавају да је суштина сваке казне у ограничењу или лишавању у неким правима или интересима кривично одговорног учиниоца. У том смислу казна има иста својства у буржоаском и социјалистичком друштву. Међутим, казна је пре свега опредељена својим циљевима и из овога њеног обележја проистичу основне разлике у појединим друштвеним системима.

Важно место у радовима совјетских научника заузима ла је проблематика индивидуализације казне, а такође и сва друга питања везана за систем кривичних санкција уопште, и за поједина конкретна питања везана за ову категорију кривичног права. Значајно место, како то наводе аутори, заузима разматрање неких важних питања, као што су: условна осуда, кратке казне лишења слободе, положај рецидивиста са аспекта кажњавања итд.

Поред теоријских ставова о казни и кажњавању аутори у монографији обрађују и законска решења — од првих законских аката до најновијих концепција о кажњавању. Руководна начела из 1917. г. садрже појам „казне“ у чл. 7, 8, 10. док на неким другим местима (чл. 2,3) овај појам замењује појам „репресија“. У КЗ РСФСР из 1922. г. паралелно егзистирају појам „казне“ и „мере социјалне заштите“, да би Основна начела КЗ из 1924. г. укинула појам „казна“ и заменила га „мерама социјалне заштите“. После периода од десет година, совјетско кривично законодавство се 1934. г. вратило на термин „казна“. Основи КЗ из 1958. г. такође употребљавају термин „казна“ подразумевајући под овим појмом веома хетерогене мере.

Друго поглавље (Развој основних ставова теорије Посебног дела совјетског кривичног права) подељено је у две целине. Прва носи назив „Питања система Посебног дела у историји науке совјетског кривичног права“, друга „Историја развоја науке Посебног дела совјетског кривичног права“.

Обрађујући питање система Посебног дела совјетског кривичног права, аутори монографије констатују да се већ у првим годинама совјетске власти, а у вези са кодификацијом крив. законодавства, поклања пажња проблемима система Посебног дела. Прве кораке у овоме смислу аутори приписују Д. Курском који је 1918. изradio систематику, базирајући је на појединим тада важећим нормама. У Декретима из периода 1917—1921. г. највећа пажња је била посвећена борби против деликата уперених на социјалистичку својину, на друштвени поредак и безбедност, као и службеним и привредним кривичним делима. Тиме су створени предуслови за доношење првог Кривичног законика из 1922. г. Посебни део овога Кодекса састојао се из осам глава. Истичући недостатке овога акта, аутори монографије у први план стављају непостојање чврстих критеријума, од којих треба поћи приликом изградње система Посебног дела. Ово је пратило и кривично законодавство република донето на бази Основа из 1924. г. У раду се указује да се законици појединих савезних република разликују не само у погледу група које предвиђају, него и по структури и броју кривичних дела у појединим групама.

Излажући поједина теоријска разматрања система Посебног дела у буржоаским кодексима, аутори истичу да поједини теоретичари нису довољно уочавали и нагласили везу између датих система и класне идеологије. У монографији се наглашава да је систем Посебног дела буржоаских законика у служби заштите интереса владајућих класа и да се стога не може сходно овим законима стварати систем Посебног дела социјалистичког кривичног права.

Даље се наводи да је уџбеничка литература дала велики допринос изградњи система Посебног дела, и наводе се примери из којих се може закључити да се систем излагања Посебног дела у појединим уџбеницима битно разликује од законодавних решења (аутори) наводе уџбеник из 1939. г. и Посебни део КЗ РСФСР из 1926. г.).

Поред уџбеника и бројних монографских радова су дали значајан допринос отклањању недостатака који су били присутни у законским решењима неких питања из Посебног дела. У многим радовима наглашавана је потреба издвајања појединих кривичних дела у посебне групе (на пр. постојао је предлог фор-

мирања посебне групе кривичних дела уперених према природним богатствима).

Аутори монографије наводе да се у савременој правој литератури у СССР-у истиче да ни најновије кривично законодавство није до краја отклонило све недостатке карактеристичне за систем Посебног дела ранијих законика. Пре свега, указује се на често неоправдане разлике између кривичних закона појединих савезних република. Овакве разлике се од стране неких аутора објашњавају непостојањем научно засноване класификације објеката кривичног дела. Тешкоће се јављају и у вези са одређивањем места у систему Посебног дела оних кривичних дела којима се истовремено напада на различите друштвене односе. Дискусије указују да је у циљу даљег усавршавања система Посебног дела неопходно дубље истраживање и анализа теоријских питања везаних за објекат кривичног дела.

У оквиру другог поднаслова ове главе (Историја развоја науке Посебног дела совјетског кривичног права) аутори констатују, да научна обрада Посебног дела кривичног права траје у континуитету од првих година победе совјетске власти до данашњих дана. У монографији се наводе најзначајнији уџбеници, монографије, као и други радови из ове области, при чему се акценат ставља на излагања основних питања која су била предмет теоријског истраживања. Посебна пажња се посвећује критици буржоаских теорија о објекту кривичног дела, и указује се на марксистички заснована схватања објекта кривичног дела као друштвеног односа у конкретном класном друштву. Једно од најакстремнијих схватања које се појавило у совјетској теорији крајем 20-тих и почетком 30-тих година, изражавало је тенденцију ликвидације у кривичним законима тачно одређених бића појединих кривичних дела. Тиме би се дала судовима широка надлежност у одређивању круга кажњивих дела. Највећи број и теоретичара и практичара се крајње критички односи према предлогу о доношењу кривичног закона без Посебног дела. Они су указивали да би то имало крајње негативне последице по принцип сацијалистичке законитости.

Теоријски радови на плану Посебног дела кривичног права у великој мери су се бавили анализом појединих глава кривичног законика, питањима везаним за поједина кривична дела итд. Давани су конкретни предлози о структури Посебног дела, формирању нових, посебних група и анализирани критеријуми од којих би при томе требало поћи.

Нарочито важна етапа у теоријској разради Посебног дела почела је после Великог Отаџбинског рата. Бројни радови појединаца, института и катедри за кривично право правних факултета дали су нови полет науци кривичног права, и у том

склопу унапредили и научну обраду Посебног дела кривичног права. У низу радова дата је исцрпна анализа најзначајнијих питања из ове области. Кроз ове радове створени су реални услови за издавање Курса Посебног дела совјетског кривичног права 1955. г. Курс је садржао теоријску анализу бића кривичних дела предвиђених савезним и републичким кривичним законима. У њему је широко коришћена, са критичким приступом, судска пракса, као литература из ове области. Курс Посебног дела кривичног права високо је оцењен не само у совјетској правој литератури, него и у научним круговима других социјалистичких земаља.

Као нову етапу у развоју науке Посебног дела совјетског кривичног права аутори монографије означавају период од доношења Основа КЗ СССР-а и савезних република (1958. г.) и републичког кривичног законодавства (1959—1961. г.) до данас. Поред овога као други важан моменат за развој кривично-правне науке у СССР-у, у монографији се наводе директиве ЦК КПСС о развоју правне науке у СССР-у. У остварењу ових директива на плану кривичног права постигнути су високи резултати, оцењују аутори у закључку овога излагања.

У уводном делу треће главе (Утицај науке кривичног права на законодавну делатност) аутори монографије наглашавају да је веза науке са праксом карактеристична црта совјетске јуриспруденције. Анализа историје совјетског кривичног права показује да су наука и пракса, међусобно повезане, решавале сва важнија питања која су се јављала. У оквиру ове главе аутори разматрају најважније проблеме који су се постављали и који су доминирали у одређеним периодима припреме и доношења појединих кривичних законика и других законских аката у овој области права. Тако, први поднаслов обрађује проблеме везане за доношење КЗ РСФСР из 1922.; други, теоријска питања која су се постављала приликом доношења Општесавезног кривичног законика у периоду 1924—1927. г.; трећи поднаслов се односи на дискусије и о реформи совјетског кривичног законодавства са краја 20-тих и почетком 30-тих година; у четвртном се указује на теоријске проблеме везане за доношење Општесавезног кривичног законодавства 1958. г. и републичких КЗ донетих у периоду 1959—1961. г.

У оквиру ове главе аутори монографије се, мада често из другог угла, враћају на нека питања са којима смо се сретали у досадашњим излагањима.

Посебно значајно питање коме се у овоме делу монографије посвећује доста, простора, јесте проблематика разграничења законодавне надлежности у области кривичног законодавства између федерације и савезних република.

Према Уставу СССР-а од 31. I 1924. г. одређено је да је у надлежности СССР-а доношење „Основа ... грађанског и кривичног законодавства Савеза”. Аутори монографије истичу да је са доношењем Устава, како пред савезне законодавне органе тако и пред правну науку, постављен нов и сложен задатак да одреде конкретну садржину Основа кривичног законодавства и да разграниче компетенцију Савеза са једне стране, и савезних република у овој области. У оквиру овога одељка аутори указују на различите ставове у теорији, како када је реч о односу Савезног и републичког законодавства, тако и у погледу садржине Основа КЗ и републичког кривичног законодавства. На основу овакве поделе надлежности 1924. г. Федерација је донела „Основна начела КЗ СССР-а и савезних република” а савезне републике су почев од 1926. г. (прво РСФСР) донеле своје кривичне законе.

Устав из 1963. г. садржи другачије решење. Овим актом је било предвиђено да се за СССР донесе јединствен кривични и грађански законик. Непосредно по доношењу Устава, како се то наводи у монографији, у оквиру Савезног Института правних наука приступило се изради Пројекта Кривичног законика.

После XX Конгреса КПСС ситуација се у овоме погледу унеколико изменила. Подржане су мере које је предложио Централни комитет КПСС, а које су се односиле на даље учвршћивање социјалистичке законитости и поштовање права грађана. Такође су прихваћене и предложене мере ка даљем проширењу законодавних компетенција република. У вези са овим, аутори монографије истичу посебан значај Закона о надлежности република у области устројства судова, доношења грађанских, кривичних и процесних кодекса, који је 1957. г. донео Врховни Совјет. После доношења овога Закона започео је убрзан рада на изради пројекта Основа КЗ СССР-а и савезних република, Опште-савезних закона о кривичној одговорности за кривична дела против државе и војна кривична дела, а затим и пројеката кривичних законика савезних република.

Аутори монографије наводе да је у поступку израде републичких законика као и по њиховом доношењу, пажњу теоретичара привлачило питање односа Основа КЗ СССР-а и савезних република, и Општег дела републичких кривичних законика. Појавило се питање да ли репродуковати текст Основа у републичке законе. Било је мишљења да норме кривичних законика република морају бити у складу са Основима, али да није потребно понављати одредбе Основа. Преовладао је став да најважније поставке Основа треба да садржи републичко законодавство. У монографији се у вези са овим питањем наводи став који је у то време засупао Н. Д. Дурманов (иначе аутор ове

главе монографије). Дурманов је предлагао да се у првим члановима републичких кодекса назначи да се они доносе у сагласности са принципима и општим начелима установљеним Основима КЗ СССР-а, а на одговарајућим местима, где то произилази из садржаја норми, такође упућивати на Основе. Поред тога, Дурманов је предлагао да се кодексима назначи и члан Устава дате републике у коме се говори о надлежности у доношењу кривичног законика, што би указивало на правне основе, правну базу кривичног законодавства савезних република. Поред питања надлежности које је, свакако, веома значајно, ова глава се одликује приказом низа других питања која су суштинска питања кривичног права.

У четвртом поглављу (Развој совјетске науке међународног кривичног права) у оквиру три подналова (1. Развој совјетске науке међународног кривичног права од октобарске револуције до другог светског рата; 2. Други светски рат и проблеми одговорности ратних злочинаца; 3. Развој совјетске науке међународног кривичног права после другог светског рата) аутори монографије прате развојни ток међународног кривичног права полазећи од значајних одлука нове власти које су имале утицај на ову проблематику. Највећи део излагања посвећују улози совјетских теоретичара и практичара, у крајњој линији совјетске државе, на конципирање основних принципа међународног кривичног права, пре свега у вези са гоњењем и кажњавањем ратних злочинаца, а затим и на конципирање међународних конвенција, чији је циљ спречавање делатности супротних интересима мира и напретка у свету. При томе, како сами аутори наглашавају, циљ није свеобухватна анализа свих питања везаних за развој совјетске науке међународног кривичног права, већ, пре свега, покушај анализе основних етапа развоја и указивање на суштинска питања и проблеме.

Аутори дефинишу предмет науке међународног кривичног права и у вези са тим њено место у систему правних наука. Одређују је као самосталну, комплексну правну дисциплину, која изучава норме којима се одређује и регулише одговорност за међународна кривична дела, а такође, и услови за указивање правне помоћи међу државама у њиховој заједничкој борби против криминалитета.

Аутори нас упознају са теориским радовима значајним за формулисање основних категорија ове науке и истовремено указују на значајну улогу коју су представници совјетске државе имали код доношења и формулисања појединих конвенција.

Оно што карактерише ово поглавље, а што сматрамо великим квалитетом рада у целини, јесте консултовање широке литературе, што пружа увид у плодно дело совјетских теоретичара кривичног права, који су, од Велике октобарске револуције до данас, темељно обрадили готово све основне проблеме и институће обимне и сложене проблематике кривичног права.

мр Љиљана Дороњски